

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

SETSWANA FIRST LANGUAGE

1109/4

PAPER 4 Literature

2 hours

Marks 60

2018

Additional Material: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.
- Answer **three** questions, **one** from Section 1 **Poetry**, **one** from Section 2 **Drama** and **one** from Section 3 **Prose**.
- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [ ] at the end of each question or part question.

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO GO BAITHUTI

- Kwala dikarabo mo Bukaneng e o e neetsweng.
- Kwala Nomore ya gago ya bokwadi le Maina a gago mo Bukaneng e o e neetsweng.
- Dirisa pene e pududu jwa loapi kgotsa e ntsho.
- O kopiwa gore o seka wa dirisa dipene tse di phimolang fa o fositse.
- Araba dipotso **tse tharo**, e le **nngwe** mo Karolo 1 **Maboko**, e **nngwe** mo Karolo 2 **Terama** le e le **nngwe** mo Karolo 3 **Porosa**.
- Tlhokomela mopeleto o o fosegileng, matshwao a puiso le mokwalo o o phepa.
- Maduo a neetswe mo masakaneng [ ] mo bokhutlong jwa potso nngwe le nngwe.

This document consists of **10** printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

KAROLO YA 1: MABOKO

Tlhopha potso e le **nngwe** go tswa mo karolong ya ntlha.

- 1 Buisa leboko le le fa tlase go tswa mo bukeng **Naledi e e Ntšhontšho: A. M. Motlhaga** ka kelotlhoko gore o kgone go araba dipotso tse di latelang sentle.

Lenyalo

Lenyalo ke mpho ya Modimo,
Monna le mosadi ba kopantswe,
E nna nama e le nngwe fela,
Boo-babedi ba kgaogane le batsadi,
Ba itshimololele jwa bona botshelo.

Lenyalong mosadi ga a itaole,
O laolwa ke tlhogo ya Jeso monna,
Monna a kgalema o phura ntsi,
Fa e se go re: “Ee rra! Ee rra!”
Ka go bua morena tlhogo ya lelapa.

Dikobo tsa lenyalo di a tlhomphiwa,
Ga di a tshwanela go silafadiwa,
E se re gongwe monna a tshereana;
A apara jase le penne letsatsi,
Ka thaka tsa gagwe di mo ntshitse lobelo.

O tlhompha lenyalo o a tlhgonolofala,
Ramasedi o go nesetsa diphororo tsa legodimo,
O tlhgonolofatsa le mogopo wa gago,
O tlhgonolofatsa leungo la mmele wa gago,
O tlhgonolofatsa le ona masimo tota.

- (a) Molaetsa wa leboko le ke o o reng nnetefatsa karabo ya gago. [2]
- (b) Neela ka ntlha di le **thataro** ka popego ya leboko le. [6]
- (c) Ke molaetsa ofe o mmoki o romelang kwa bareetsing ka “monna jaaka e le tlhogo ya lelapa.” Tiisa karabo ya gago ka dintlha go tswa mo pokong. [5]
- (d) Mmoki o ne a ikutlwa jang fa a kwala poko e. Nnetefatsa karabo ya gago ka dintlha tse **pedi**. [3]
- (e) Seemo sa mosadi mo pokong e se bontshiwa jang. Neela ka ntlha tse **pedi** o tiise karabo ya gago. [4]

[20]**KGOTSA**

- 2 Buisa leboko le le fa tlase go tswa mo bukeng **Naledi e e Ntšhontšho: A. M. Motlhaga** ka kelotlhoko gore o kgone go araba dipotso tse di latelang sentle.

Thuto

Thuto boswa jo bo sa boleng;
Thuto boswa jwa dikhutsana;
Thuto boswa jo bo sa utswiweng,
O yang ka bona lebitleng.

Thuto senotlele sa gouta,
E bulang mabati a dikgotlho,
Thuto ke phasepoto ya bo esemang,
E ba tsenya gongwe le gongwe.

Thuto lebone la ditšhaba,
Morutegi a ka sotlega jang?
Gongwe le gongwe ka tsoo-pedi o a amogelwa,
Ka a natefela botlhe.

Thuto e itshenyetswa ke mong,
A e sotlakaka ka maitsholo,
Batho o bone ba katakata,
Ba tlhafelwa ke mekgwa ya morutegi.

Thuto ya nnete e fetola motho,
E tlosa lefufa e tlosa boikgantsho.
Morutegi o a ikokobetsa,
A fetoge motho setšhabeng.

- (a) Mmoki o re bolelelang mo pokong e. Neela ka dintlha di le **tharo**, o bo o tiise karabo ya gago. [6]
- (b) Ke dintlha dife tse mmoki o di bontshang bareetsi ka motho yo o rutegileng. Neela ka ntlha tse **tharo** o tiise karabo ya gago. [6]
- (c) Poko e, e akaretsa batho ba ba dinwaga di kae? Tiisa karabo ya gago. [2]
- (d) Nopola dipolelo tse **nne** tse di supang mothofatso mo pokong e. [4]
- (e) Ke dintlha dife tse di dirisitsweng mo pokong go bontsha fa go sena ope o tla tsayang thuto mo go wena. Tiisa karabo ya gago. [2]

[20]

KAROLO YA 2: TERAMA

Tlhopa potso e le **nngwe** go tswa mo karolong ya B ya terama ya **Maragana: D. M. Modise**.

3 Maragana: D. M. Modise

Buisa nopolo e e latelang mme o arabe dipotso tse di latelang ka bokgabane.

Ngaka : Bogogo! Go setse go lebetswe.

Mosi : Tsamaya ngaka, o leke go mmiletsa gae ka
Mebitsa yotlhe e o nang nayo, o a nkutlwa?

Ngaka : Ke a utlwa, Kgosi ya me;
Ke tla leka ka thata ya me yotlhe.
Tlholang sentle, kgosi ya me. *(O a tšwa)*

Mosi : Ema ka dinao, Tshwanelo;
Tsidifatsa mogopolo wa gago ka go itiya ka tiro.
Dira sengwe fela o itebatse.
Se nna ke se akantseng, se sengwe fela:
Gore ke romele mophato go sala Lerothodi morago.
Fa mophato o sa ba tlise gae e le ditšharwa,
O tla ba phatlalatsa le naga mme Lerothodi
Le batlhotlheletsi ba gagwe
Ba tla tlisiwa kwano Lophephe ba tshela.

Tshwa : Rra, fa e kete mogopolo wa gago o tshwenngwa fela
Ke bafaladi ba ga Lerothodi jaana
Ikaelelo ya gago ke eng ka ga Keiphe?

Mosi : Fa ba sa mmone kwa go Lerothodi
Ke tla romela barongwa kwa Kutšwe le kwa Matoba
Le kwa Magalatšwe go mmatlela gone.
(Go tsena Rapodi le Moalosi)
Ke ntse ke lo solofetse, batho ba me,
Dinno ke tseo, nnang fatshe, *(Tshwanelo o a tšwa)*

Rapo : E ne e se ka maikaelelo go diega, Mokwena;
Re ile ra diiwa ke go araba potšo
Tsa Bakwena ba re ntseng re kopana nabo
Mo mebileng, ba rata go itse ka ga dinyemisa-marapo
Tse di wetseng motsewa Lophephe.

Mosi : Lo a utlwala, kala ya me.

Moalosi, gompijeno, go tšwa fa,

Tsamaya o ye go phutha mophato wa Madikatsela,

E re maphakela ba bo ba bololela Lerothodi!

Go tšwa mono ba tla leba Bokone

Kwa ke tthomamisang gore Lerothodi o gogetse

Bafaladi ba gangwe teng

Rapodi, bolelela Bakwena ba ba kwa kgotleng

Gore ba ka phatlalala, ga ke na go ya teng jaanong. (*Ba a tšwa*)

- (a) Mokwadi o batla go itsise babuisi eng ka lokwalo lwa Maragana? [3]
- (b) A setlhogo sa lokwalo lwa Maragana se nyalanya le ditiragalo mo lokwalong? [3]
- (c) Mokwadi o dirisitse jang se se setseng se diragetse go senola setlhogo sa lokwalo lwa Maragana? [4]
- (d) Neela badiragatsi ba ba latelang go tswa mo lokwalong, mme o neele karabo ya gago bosupi.
- (i) Mokgonatiro [2]
- (ii) Mogapatiro [2]
- (iii) Moganka [2]
- (e) Ke modiragatsi ofe yo o mo ratang thata le yo o sa mo rateng thata? Neela karabo ya gago mabaka. [4]

[20]

KGOTSA

4 Maragana: D. M. Modise

Buisa nopollo e e latelang mme o arabe dipotso tse di latelang ka bokgabane.

Kei : Batho ba phatlaetse, ke nna fela ke sa leng fa:
Ke a batlwa kwa lwapeng, ga ke a tshwanela go diega.
Le gone bangwe ba tloga ba re fitlhela re ntse re eme fa.

Mola : Reetsa, e re ke go gakolole,
O ka ne o sa lemoge leano le ke le akantseng
Ka fa kgosing go sa ntse go mokamoka batho,
Ikutlwele ka tsebe tsa go, modumo o sa le mole!
Lesukasuka la batho le go bipile,
Ga go lemosege fa o seo mo lesomong;
A re tiketse ka matlhaku a, gore ope a se re bone.

Kei : (*Ba tsamaya*) Mpoletlela, Molaodi.

Mola : Ke eng? Mpotsa, Keiphe, ke tla go araba.

Kei : Se o se ntlhokelang ke eng, Molaodi?
E sa le maloba o aga o le motlhaleng wa me,
Mme ekete ga o na sepe seo o se mpoletlelang
Fa re le mmogo.

Mola : (*O a nyenya a ba a tlhoafala*)
Keiphe, morwadi'a kgosi.
Ga se tsotlhe tse di bolelwang ka molomo;
Maitseo a motho, gongwe mekgwa ya gagwe,
Di mmolela botoka se a leng sone;
Kgotsa se a ikaeletseng sone:

Kei : Ana o morwa mang, Molaodi?

Mola : Ke morwa Lerothodi. O mpoletsang?

Kei : Ke go botsa ke itse fa o le morwa Lerothodi.
Le nna fa o ne o mpotsa, o ne o tla nkutlwa.
Ke go bolelela fa ke le morwadi'a Mosila.
Poifo ya me gompieno jaana ke go re
Go motlhofo Keiphe le Molaodi go kopana jaaka re le fa;
A Mosila le Lerothodi ba ka kopana ka kutlwano jaana?

Mola : Potso ya gago e boima, e a nkimela.
 Bona, Keiphe, fa mekgwa ya banna ba babedi ba,
 E ka laola mo maikutlong a rona, bana;
 Re tla bo re etleletsa tlhoano,
 Le katologano e e bophara thata bobeding joo?
 O a itse gore nna le wena, re lebaganwe
 Ke go tlhabolosa marope a a salang?
 Ga twe maraganategng a bana ba mpa ga a tsegwe:
 Jaaka nna ke ntse ke lemoga.
 Rona bana, ga re mo metswaisong e e tukang;
 Re metse, re tshwanetse go ila go tuka.
 E re go gotsiwa ka rona, re time molelo ka keledi.

Kei : O bolelela rure, Molaodi.
 Ke sone se bagaetsho ba go tsholetseng godimo:
 E kile ya re o tseetswe kgang,
 Ka utlwa mme a re, "Fa e le ka ga Molaodi,
 "E e masi ga e itsale,"
 Ba go kaya fa o le esi, o farologanya le bagaeno
 O na le mekgwa e e itumedisang, e e molemo

Mola : Le kwa gaetsho, ga ba go gopole ka selabe sepe.
 A jalo o a lemoga fa rona re sa balelwe
 Mo kilanong le polaanong?

Kei : Ke a lemoga, Molaodi, nkgonne.

Mola : A mme, ga o lemoge fa re ka dirisa lorato
 Lo dikgotla tsa rona di nang le lona ka rona,
 Ra leka go di letlanya, go tsenya kagiso
 Mo morafeng wa rona wa Bakwena?

- (a) Ke modiragatsi ofe yo re mmitsang molotlhanyi mo terameng e? [2]
- (b) Mokwadi o senola eng ka botsalano jwa ga Molaodi le Keiphe mo terameng e? [4]
- (c) Mokwadi o ne a batla go senola eng ka go dirisa diane tse di latelang
- (i) E e masi ga e itsale. [2]
- (ii) Montsamaisa bosigo ke mo leboga bo sele. [2]
- (d) A o itumelela jaaka kang e e kwadilwe mo lokwalong lo? Tiisa karabo ya gago ka mabaka go tswa mo terameng. [2]
- (e) Maitshetlego a terama e a tsamaelana jang le setlhogo? Neela dintlha tse **pedi**, o di ntshetse mabaka. [4]
- (f) Neela ditiragalo tse **pedi** tse di neng di solofetswe ke babuise ka terama e. Neela karabo ya gago bosupi. [4]

[20]

KAROLO YA 3: POROSA

Tlhopa potso e le **nngwe** go tswa mo karolong ya C ya porosa ya **Ikeleng Tlhoko: N. K. G. Moncho**.

5 Ikeleng Tlhoko: N. K. G. Moncho

Buisa nopolo e e latelang mme o arabe dipotso tse di latelang.

A wela tsela a gopola kwa tororpong. E rile fela a wela mo mmileng wa bobedi go tswa fa ga bone a bo a kopana le Aromeleng e kete o ne a itse gore Barateng o tla feta foo ka nako eo a ya toropong, mme a mo emela. Aromeleng e ne ele mosetsana yo motshwana wa tsopa la maloba tota, le ise le senyege ka go tlhakatlhakana le mo gontsintsi. O ne a le mokima ka tlhogo e e kgolokwe o ka re tshilo ya mabele. A le mabogo makhutshwane ka menwana e mekhutshwane e mekima, bogolo thata ya diatla. Nko ya gagwe e le tona bile ba bangwe ba atisa go mo kgesa ka yona ka gore e tshwana le lesepa la pelesa mo bileng ba neng ba mo neetse leina la bone fela ba re ke Mmasepalapelesa ntswa a ne a sa le rate ebile a ne a ka lwa ntwaga ya matlho a mahibidu fa a ne a ka utlwa mongwe a mmita ka lona. O ne a bidiwa ka lona fela ka go sejwa, e re a utlwile motho fa e le yo o mo tshabang a bo a tla kgwa matlhapa a se kana ka sepe mo le ena motho wa go nna jalo o tla ikotlhaelang go tlhoka tsebe ga gagwe, e bile o ka re o ka raya lefatshe a re fatoga ke tsene a tshaba go reetsa. Ka ntata ya popego e, e ne e kete ga go mosimane ope mo toropong yo o mo kgatlhegelang go ka re 'mee-mee' le ena. Tiro e gantsi o neng a e neelwa e ne e le ya go rongwa kwa basetsaneng ba bangwe go isa mafoko a lorato kgotsa go a busa kwa mosetsaneng a a isa kwa mosimaneng. Ka go dira jalo o ne a itse diphiri di le dintsi tsa basimane le basetsana ba toropo e. Go bonala gore o ne a itse go bua ka gore thomo nngwe le nngwe e e neng e feta kgotsa e tswa ka ena e ne e atlega, e busa phetolo e e itumedisang, e e thabisang pelo ya mosimane. Ga go sepe se se itumedisang go feta mafoko a kamogelo ya lorato lwa mosetsana mo mosimaneng. E rile fa ba kopana Barateng a re, "Dumela ausi Aromeleng, a o ne o ntse o itse fa ke tla ya toropong fa o tla go nkemela fa jaana?"

"Nnyaa, ke ka tshoganyetso fela. Tota le nna ga ke itse se se nkemisitseng fa; go bonala gore ke ne ke gatilwe ke wena. Le gale e rile ke re ke a tsamaya ke bo ke go bona o tswa kwa. "Mme o tsogile jang Ausi Barateng?" "Owaaa! Re ntse re ba setse morago ba ba tsogang. E a bo e le go ikakela fela, legale go tla tweng. Wena o tsogile jang ausi?"

- (a) Neela dikgotlhang tse **tharo** tse di tlhagalelang mo lokwalong lo lwa padi le jaaka di rarabolotswe? [6]
- (b) Ke diphetogo dife tse di senolwang ke mokwadi morago ga motlhokomedi wa boago a sena go bua le morafe? [2]
- (c) Mokwadi o batla go neela babuise molaetsa ofe ka Kedibonye? [2]
- (d) Tlhalosa ka bokhutshwane jaaka mokwadi a dirisa botsalano fa gare ga baanelwa gore itsise setlhogo sa padi. [10]

[20]

KGOTSA

6 Ikeleng Tlhoko: N. K. G. Moncho

Buisa nopolo e e latelang mme o arabe dipotso tse di latelang.

Fa a ka lotlhaganya Kedibonye? Kana ga twe bojang jwa pitse ke jobo mo mpeng. Gape ka Setswana ga go a tlwaelesega gore mosetsana a tsamae a atlhame a ipatlela mosimane. Le gale ka selo gotwe segompiono, fa o ka reng go kwa ga Mmapereko go se nang mogolole ngwana! Banna le basadi go tshwana fela – majalwa, metsoko, matekwane, marukhu, dintwa le matlhapa go tlhakanetswe, ga go na pharologanyo. Ga go gakgamatse gompieono o ka bona mosadi a atlhametse monna, a re 'ke a go rata' ka kgololesego fela jaaka re go utlwalela go dirwa kwa mafatsheng a mangwe a a kgakala. Jalo go ne go se motlhofo gore a tlhomamise gore fa a ka kgaogana le Kedibonye o tla bona mongwe gape fa e se fela moeng mongwe mo toropong a ka goroga mme a mo itlhaganela ba ise ba mo duba-dube tlhaloganyo ka dipolelo le dipuo tse di sa lebaganang le thato le keletso tsa gagwe. Go sa nneng jalo tsela e a dirang leano la go tshela ka yona e bo e mo tsentse mo sekgweng. Phokojwe, nnaka, go tshela yo o dithetsenyana. O ne a sa rate go ka e bona e timelela mo sekgweng se se tshutlha, ka gone tsela ya go loga matsela a dimati tsa bojelo le a mekgabiso e ne a sa dire mo go bonalang mo mosadi a ka go lebang go le gosi go kgonega go ipatlela tse a di ratang ka yona. Ka go nna jalo o ile a tlhalefa go itshololela morogo ka ditlhaloganyo tsa ba bangwe ka go tloga a ntsha lefoko la gore'a re kgaogane'. A ikaelela go tlogela Kedibonye jalo a sa le mo raya, ntswa a ne a solofeditse tsala ya gagwe gore o tla raya ntšwa e fotshekele kwa kgakala e itsetile ka mogatla wa yona.

- (a) Mokwadi o batla gore bolelela eng ka go dirisa diane tse di latelang? Neela dikarabo tsa gago bosupi go tswa mo lokwalong.
- (i) Bojang jwa pitse ke jo bo mo mpeng [2]
- (ii) Phokojwe go tshela yo dithetsenyana [2]
- (b) Neela dintlha di le **tlhano** tse di supang ka ga ngwao le setso sa Setswana go tswa mo pading e. [5]
- (c) Mokwadi o ne a batla go senolela babuise eng ka kgotlatsheko ya setso ya ga Kedibone? Neela karabo ya gago mabaka. [3]
- (d) Neela ditiragalo tse **pedi** go tswa mo pading e, se se sa siamelang basha. Tiisa karabo ya gago ka mabaka. [4]
- (e) Mokwadi o batla go re ruta eng mabapi le kgodiso ya bana go tswa mo lokwalong lo? Neela dintlha di le **pedi**, o tiise karabo ya gago ka mabaka. [4]

[20]